

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLV

Св. 3–4 (2014)

Чланци

Грамматика и лексика

- Употреба партикуле *све* у савременом српском језику
(АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ) 3
- Дублетна образовања и хомонимске номинације
код етника и ктетика (од ојконима у Војводини)
(МАРИЈАН Ј. ЈЕЛИЋ) 19
- Категорије броја и бројивости у називима за јела
у српском језику (БОЈАНА Н. ТОМИЋ) 39
- О полисемији лексема које означавају делове људског тела
(АНЕТА А. СПАСОЈЕВИЋ) 51
- Когнитивнолингвистичка анализа фразеологизама
с компонентом *глава* у српском језику
(ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ) 69
- Прилог историји књижевног језика
- Творбена структура именица у поезији Јована Дошеновића
(АНА З. РАНЂЕЛОВИЋ) 89
- Студије српског језика у иностранству
- Лекторат српског језика на Филозофском факултету
Универзитета Коменски у Братилсави
(ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ) 105

Прикази

Деветнаести том Речника САНУ*

У септембру 2014. године из штампе је изашао 19. том *Речника српскохрватској књижевној и народној језика*¹, чије је издавање почело 1959. године. У Речнику САНУ као описном једнојезичном речнику чува се језичко богатство српскога језика у периоду од Вука до данас, како књижевног, тако и народног, и он представља један од најважнијих пројеката српске националне науке и уједно културе. Вишедеценијско прикупљање грађе српских лексикографа резултирало је настанком овог важног дескриптивног речника, који обухвата речи које припадају општем лексичком фонду, затим речи страног порекла, бројне стручне и народне термине, покрајинизме, дијалектизме, архаизме, неологизме, индивидуализме, кованице, антропониме, топониме, називе за биљке и животиње у временском распону од Вука до данас. О томе да се ради о делу изузетно високог квалитета говори и податак о његовој великој цитираности у *Српском цитирајном индексу*, о наведености у неколико стотина научних радова који су посвећени различитим доменима истраживања: дијалектолошким, семантичким, затим контрастивној семантичкој анализи, фразеолошким и етимолошким темама, позајмљеницама, рекцији глагола и бројним другим темама.

Досадашњих 19 томова бележи укупно преко 232.000 речи. У плану је израда још 13 или 14 томова, а можда и више, који би

---

* *Речник српскохрватској књижевној и народној језика, књија XIX, оцај-йейојласник*, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 2014, стр. VII-800.

¹ Даље Речник САНУ.

обухватили око 200.000, или више, нових одредница. У 19. тому Речника САНУ садржано је 11.511 одредница на 800 страна двостубачног текста. Обрада слова О је закључена у 19. тому и укупно је обрађено 1.530 речи са иницијалним О, од речи *оцаџи* до *ошчуро*. У овом тому започета је и обрада лексема с иницијалним П, деветнаестог по реду слова азбуке, закључно са речју *йеџоїласник*. Слово П као најобимније слово по грађи биће обрађивано и у следећих пет или више томова, јер броји грађу од око милион листића. Увидом у број речи у претходним томовима, примећује се да овај том бележи нешто већи број речи у односу на 14 (8.565), 15 (9.499), 16 (7.968), 17 (8.056) и 18 (преко 8.500) том Речника.

И 19. том резултат је тимског лексикографског рада сарадника Института за српски језик САНУ, чија су имена наведена у нултом табаку. Рукопис књиге усвојен је на седници Одељења језика и књижевности САНУ одржаном 23. децембра 2009. године, а на основу рецензија др Егона Фекете, проф. др Даринке Гортан Премк и мр Милице Вујанић. У 19. тому, као и у свим претходним томовима, задржана је иста методологија у свим фазама израде. Све одреднице обрађене су граматички, прагматички и стилистички, етимолошки су одређене и лексикографски дефинисане и поткрепљене примерима из књижевних, стручних, популарних дела, дијалекатских збирки речи, часописа, новина, дела народног стваралаштва, речника и енциклопедија. Оно што карактерише Речник САНУ јесте и његов нормативни карактер, који се реализује различитим лексикографским поступцима: навођењем квалификатора за маркирање функционално-стилске употребе појединачних лексичких јединица (покрајинско, нераспрострањено, варваризам, некњижевно, архаично, застарело, историјско, шатровачко, неологизам и сл.), као и упућивачким дефиницијама. Оно што карактерише управо лексику коју бележи овај том јесте то да преовлађују одреднице маркиране неким од квалификатора функционално-стилске и нормативне вредности, а међу њима превагу односе лексеме маркиране као покрајинске, а које припадају различитим сферама духовне и материјалне културе, нпр. именице: *оцџарка*, *очаја*, *очајле*, *йабер*, *йакленица*, *йанџоле*, *йарача*, *йареница*, *йариља*, *йезенџи*; глаголи: *очакмиџи*, *оцуџиџи се*, *очавуњаџи*, *йанулаџи*, *йарандисаџи*, *йарекати се*, *йаркаџи*, *йаџкаџи*, *йедевшиџи се*; прилози: *оцуџра*,

оцуџрашњи, ѡа, ѡаносице; придеви: очайан, ѡабушљив, ѡавучји, ѡанизан, ѡаџљив, ѡеикли; узвици: оч, ош, ѡа; предлози: оче; речце: ѡак, ѡаче и сл.

Међу речима уз које је наведен неки од квалификатора временске ограничености највећи је број оних уз које су наведени квалификатори застарело и историјски. Судбина читавог низа речи које су оквалификоване као застареле условљена је или застарелошћу деривационих модела, или губљењем реалија које се именују: ѡасошарница (ѡасошко одељење), ѡас (сѡара мера за дужину, корак), ѡачеџворина (ѡравоуѡаоник), ѡеик (ѡласник, ѡласоноша, ѡисмоноша), ѡелеџон (ѡлоџун), ѡензионал (ѡансион), ѡејељика (ѡѡѡаша). Друга група застареле лексике условљена је застарелошћу једног од саставних елемената у сложеници и префиксалној твореници: ѡараунок, ѡарасвекар, ѡабасна, ѡабубреѡ, ѡавечерје, ѡекарлук. Од историзама издвајамо: ѡанилиризам, ѡанѡеон, ѡарабаза, ѡаѡрењак, ѡарија, ѡаримејник, ѡарохијал, као и секундарна значења лексеме ѡарѡија (1.б. ист. Комунистѡичка ѡарѡија Јуѡславије, касније Савез комунистѡа Јуѡславије) и ѡарѡизан (1.б. ист. ѡриѡадник анѡифашистѡичкоѡ ѡерилскоѡ ѡокреѡа у Јуѡславији и друѡим окуѡираним земљама (ѡреѡежно комунистѡичке оријенѡације) за време Друѡѡ свейскоѡ раѡа).

Овај том бележи и бројне стране речи. У уводном речничком делу дат је попис скраћеница за 33 различита језика. Бројне су лексеме које припадају стандарду, а наведен етимон у оквиру речничког чланка указује нам на њихово порекло, на пример из енглеског језика: ѡаб, ѡак, ѡамфлеѡ, ѡанк, ѡарѡи, ѡарѡнер, ѡачворк; из немачког: ѡајсер, ѡакѡаѡир, ѡарадајз, ѡаралелѡиѡед, ѡаризер, ѡарцела, ѡеѡарга; из италијанског: ѡајац, ѡаленѡа, ѡанчеѡа, ѡања, ѡарайеѡ, ѡармезан, ѡарѡиѡѡура; из француског: ѡавиљон, ѡаж, ѡараф, ѡардон, ѡарѡер, ѡарѡија, ѡасаж; из мађарског: ѡалинка, ѡалош, ѡандур, ѡаѡрика; из латинског: ѡарламентѡ, ѡаѡина, ѡермуѡација, ѡерсона, ѡеѡиѡија; из грчког: ѡаренѡеза, ѡарѡдија, ѡарусија, ѡасѡаљ, ѡаѡеѡиѡчан, ѡаѡѡен; из турског: ѡамук, ѡаѡазјанија, ѡаѡуча, ѡара, ѡарамѡарче, ѡарче, ѡекмез. Турцизми су међу најбројнијим речима странѡга порекла у Речнику САНУ. Поред овде наведених, неколико речи које припадају неутралној лексички, у Речнику преовладавају турцизми који су означени квалификатором покр. (ѡачавра, ѡача-

риз), као и заст. (*йексимий*, *йекмезија*, *йаразлама*) и ист. (*йадишах*, *йаша*, *йашалук*). Одређени је број турцизама који су оквалификовани и као покрајинске и већ застареле речи: нпр. *йенџер*, *йајџиркана*.

Проучавање речи и односа међу њима из културног угла постаје предмет истраживања модерне лингвистике последњих деценија у свету, а у словенском свету крајем XX и почетком XXI века. У вези са тим, Речник САНУ представља ризницу лексема из традиционалне културе и солидно полазиште за изучавање културног идентитета српске заједнице кроз семантички аспект лексике, односно у лингвокултуролошким испитивањима српскога језика. Тако, увидом у инвентар речи 19. тома, потврђује се чињеница да српски језик обилује називима за родбинске односе: *йашеној*, *йашеножић*, *йашеношче*, *йашијана*, *йашалија*, *йарнауце*, *йарнаук*, *очух*, *оџика*, *оџко*, *оџо*, *оџа*. Даље, у формирању сложеница показао се као врло продуктиван хипокористик *оџо*: *оџојрдник*, *оџокоља*, *оџокољић*, *оџосјрадалац*, *оџоубијсјиво*, *оџоубилац*, *оџоубисјиво*, *оџоубица*, *оџоубојица*, *оџоубојсјиво*.

Када су у питању стандардне речи, по богатој полисемантичкој структури издвајају се придев *ошјтар* са 22 значења и 8 израза, глагол *йадајти* са 31 значењем и 64 израза, глагол *йасјти* са 21 значењем и 21 изразом, именица *йеро* са 11 значења и 41 изразом, именица *йад* са 10 значења и 6 израза, *йамеј* са 7 значења и 137 израза. Поред бројних израза који се активно користе (*йадајти на йамеј*, *йадајти у заборав*, *йросийајти йамеј*, *има их (нас, вас и сл.) као кусих йаса*, *баџијти йејлу*, *бијти у йеленама*, *дајти йелџер*), под одређеним одредницама своје место нашли су и застарели изрази, који припадају категорији такозваних фразеолошких архаизама (*изјесјти нечију йанайу*, *йешин (йишин) йара*, *йасјти йод ајлук*, *имайти с неким йачамејта*, *йезевенк баша*, *бијти свујде (на свим местима) йејдах*, *йеке џанум*).

Последњих година често се говори о томе да говорни језик великом брзином сиромаша, посебно код омладине, док, с друге стране, Речник САНУ указује пак на огромно богатство српскога писаног језика и представља драгоцен извориште кроз чије се речи читава наша свеколика прошлост и садашњост и на тај начин од велике је користи данас професорима српскога језика, студентима, лингвистима, научницима различитих струка (етнолозима,

историчарима, балканолозима и другима), медијским радницима, преводиоцима, као и свим говорницима који негују свој матерњи језик или желе да га унапреде. Што се тиче сутрашњице Речника САНУ и долазећих томова, велика одговорност лежи у лингвистичким, али и ванлингвистичким факторима, те је неопходна сва подршка културне заједнице и одговорних лица у њој како би најзначајније дело српске лексикографије било комплетирано.

Марија С. Ђинђић